

տակ գրուած էին, անկեղտ մնացին Բարտոլէի՝ աննամբեր՝ Էմօթրիոյ Ռումանօ կեղծ անուամբ հրատարակեց Երգ առ Սատանա կատաղի տաղը՝ ուր Սատանայի մէջ նոր դարձու հոգին կը փառաբանէ ։ Ինքը Բարբաբոս տաղերուն մէջ փարձեց հին յունական արուեստոր արքեցեղէ, բայց Մոմսըն որ բարգմանեց զանոնք՝ Սափփովման տաղին մէջ միայն զինքը յաղորդած յղտաւ ։

Իւր բանաստեղծութեան յատկանիշներն են՝ կորով, ջղայնութիւն, զգացման փափկութիւն, հեզեղութիւն և շուրհը ։ Նմանած է Տանդէի, Լեոփարտիի, Պոտյերի, Հայեհի, Վիկտոր Հիլյոյի, Անարէ Շէկիի, Փրայդլի և Պերանձիի ։ Բայց, կ'ըսէ Տր Կուտմոն, « Ամենուն նմանիլը ոչ մէկուն նմանիլ է ։ Կարելի է շինականի թանաւստեղծի արուեստին, թայց պէտք է ընդունիլ որ ինքը թոյրովի ինքնատիպ է ։ Գոյութիւն ունի Բարտոլէյան բանաստեղծութիւն մը » ։ Եւ իտալական արդի գրականութեան մէջ բանաստեղծներուն թաղմութիւն մը կայ՝ զոր Բարտոլէյան զգրոց պէտք է անուանել ։

Բարտոլէյի բանաստեղծութիւնը ոգեւորուած են հրաբորբոք հայրենասիրութեամբ Հռովմական փառքն ու յեղուն կ'երգեն միշտ իտալական հողին և բարբառայն մէջ ։ Ժամանակակից իտալիոյ ազատութեան կոչմանը իւր բանաստեղծութիւնը պէտք էր այդ կերպագիրն ընդունի ։ Ժողովրդեան վրայ մեծ ազդեցութիւն գործեց իւր երգը և պատշաճ եղաւ այն ժողովրդականութեան զոր մինչեւ իւր կենաց վերջը վայելեց իտալիոյ մէջ ։ Յետոյ իւր հայրենասիրական ընդունածներուն միացնելով նոսն ցարպիարական կրօնի երգեր՝ անոնց տուաւ այն կնիքը որ հարկաւոր էր անմահութեան համար ։

Թրգմ. Հ. Ա. ՅՈՎԷԿԵԱՆ

ՀԱՍԿԵՐ

Մանկական պատկերազարդ ամսագիր. կ'աշխատակցին Աստրոնեան, Ալայան, Իսահակեան, Յովհ. Թումանեան, Թովիշեան, և այլն. Տարեկան գին՝ 3 ռ. « Հասկեր »-ու գրքերով՝ 4 ռ. ։
Tiflis (Caucas) 25 Behbouditskaya.

ՓՂԹԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԵՐ

Ա. « Թագ » և « Նեղիլ » բաղերու Յշամակու թիւմը (Բազմ. 1907 Յունուար) .

Ա. Մեծ. Միկր.

Հաճութեամբ կարդացի Ձեր արած դիտողութիւնք վերորդեալ բաղերի նկատմամբ ։ Արդէս զի իսպառ ապաւ. ինով լինիք որ « Թագ արցունք » ոչ միայն կարելի է հասկանալ « այգի » որ է արցունք որ թառնուել, այգի խաղողայ, ալ և « Թագ » բառին անտիկ չէ զինւոյ նշանակութիւնն ալ և կարելի է ուղիղ մտքով և շարադրութեամբ սակ է զգոթ Թագ » (զինիդ) շաղախել աւանդ՝ փոխանակ է ընդ արեան խառնելոյ ։ Երկուս զուգ կ'առաջարկէք՝ դիտել կու տամք որ իր մը կարելի է զանազան կերպիւ նկատել իմաստաւորաբար և բացաւ, որիւ ըստ ցերեկանական կամ ճարտասանական կանոնաց, որոնք Հիմնուած են ընական խափք վերայ. այնպէս որ համալսարանաւարտ մը և զաշտի հովիւ ունին իրենց խօսքը զարգեցնել և փոխարեան ունենալ ։ Որքան « Թագ արցունք » բուն մեկնութեամբ անհնկով իրենք և այգի՝ սակ է և մը » արիւնով շաղախել այն ինչով, յորում անկուած են որքի տունները ։ Արդ ունենալ Գրական ինչով սարեւն և « Թագ » չէ հաստատուն ինչով, որքան Ձեր պահանջած պայմանը կատարեալ է ։ Երկրորդ. « Թագ » չէ բարդական նշանակութեամբ, Գրական մտքով, կարելի էր նշանակել « գինի » ։ Արդ՜հետեւ արեանը շաղախած լողնէ ծծած ինքը արեւն պիտի արտաբերէ հմանք մէջ ։ Իսկ Արշակ ցանցեր էր որբախտութիւն կատարելու էր ան թագաց » և հնէ իրենք բարեկամ հրաբորբով Գրական, և դաճանութեամբ կանգնեց զբաւելու տարուն ծանանակ իրաւամբ կերտը որքի որ իմ արեւն իմ խմեմ, և արեւն այն գինին է որը ստանում են և արցունք Թագ » չէ ։

Երբորդ, մարթ է և փոխարեանբար որք փոխանակ զինելոյ սակ և ըստ այսմ չկայ հակառակութիւն իմէ « Թագ » բառին զինւոյ նշանակութիւնն տալով տաճ լինիք և Ձեր Թագ արեւամբ շաղախել ։ Իմէ կարելի է բաժն. բառողին՝ որոշմացան սակ և ծովին՝ կապողա զաշտ, ինչու գիտար լինի սակ և շաղախելը ։ Երբ արտաստեղծու է ապականելու մտքով, Կենք թուի որ արգելիք ծնանալը այնքան ապաւինով վերայ ընդունի մեր գրածը, որքան ապաւինով է հակասութիւն լռանելու հետեւն երկու վկայութեանց մէջ, երբ կարդաւ լինի ։ Եւ հետեւ կ'ընէ զբարի էր Ծանով և կ'երգարուր ։ Ծնեց. 96 ։ Եւ միւս եւ « Զգոյշ ընտրեց մի որ զմեզ կողմաւորից ճարտարմութեամբ և անտի խաբէութեամբ » կող. 9. Եւ այսպիսի մի ըստ միովէ . . .

Բ. Իսկ « Նեղիլ » բառի ստուգարանութիւնը համեմատական լեզուաբանութեամբ պարագիծներին կը թողնեն ։ Միայն թէ ի նկատի տանելով Ձեր հարցական. օրէն փնտառե՛ք՝ Թէ « Նեղիլ » բառը վերաբերութիւն չունի՝ նախորդներու հետ՝ որ են Necro և Nexoց բառերը, թույլ կու տամ անդրադարձնելու նեքի և « Նեղիլ »-ն « Նեղիլ »-ը մըք է յապականութիւն, հիւանդ չունի ներքին « Նեղիլ »-ն նշան է, ուստի չէ ինչ զուար որ « Նեղիլ »-ն և « Նեղիլ »-ն, ներքին ազգաւ մ'ունենան իրարու հետ, փառութեան վիճակի երկու աստիճանաւորութեան նշանակութեամբ ։

Գ. Նկատմամբ « Երթ առ Արցախ » և այլն ուղղա-
գրութեան մասին Ձեր արած դիտողութեան՝ Բէ՛ գանց
ըրած էք » յիշելու մեր կարծեաց այնքան մի նպատա-
ւոր վկայութիւնք։ « Այսպէս Ժամանակը են » և այլն,
ընդունեցէ մեր շնորհակալութիւնը։ Այսպէս ընդ նմին,
Թող ներքին առեւ՝ որ նոյն իսկ այլ հաստատեց նիւթ
ուսուց մեր յիշելու ուղղագրութեան։ Եւ այդ կտորի
միտքը դրած ենք հետեւեալ տողերի մէջ. « Բայց տիրա-
ւոր հայը կարծեալ երեսակայում էր Արշակայ Ներկա-
յութիւնը և նրա հետ խոսում և ձեռքերով զգեստում,
նախորժ կամ զոճում իւր սխալանքը քաշ Թագաւո-
րին »։ Դրան վերաբառեալ էինք իբրեւ պատասխան մեր
սպազայ ընդդիմաբանին։

Բ. « Առ ոյժ կացանի արամց ».

Առ Մեծ. Ս. Տ.

Որոնք ըստ մերս տխորժակաց պրպանն նախնեաց զորց
իմաստանք, աւելի գտաւին են, կոր իբրեւ ընդդիմախօս՝
լաւատչայն միտց մը արաւարիկն միջին խոսքերու լուսա-
սանուրեմաց կամ ուղղագրութեանց հակառակ մեր դրած,
ներքին։

Մեծ մեր տկար տեսութեամբ ուղղագրել էինք « Ա-
նոյժ կանացի արանց »։ Անպաշտով Թուցաւ. Մեծ. Ն.
Ա. Տերոյեանին և առաւարիկ կարգաւ « Անոյժ քաւ-
մի արանց », Բայց որք պատասխան յայտն է ընթեր-
ցողին՝ « Բազմալեզ յոյս Այժմ տեսնենք մեր պատուա-
կան նոր ընդդիմախօսի առաւարիկն Նոր ծնոր։ Որով-
հետեւ մրցութիւնն « Անոյժ քաւմակ » և « Անոյժ կա-
նացի արանց » մէջ է՝ Ս. Տ. Համեմատութեան կզբը
Թերի է գտնում, և որովհ զի հաստատարչութեան մտցն
Փարպեցու խօսքերի մէջ հարկ համարել է հանպատեա-
ն չտեսիլակ » բառը չտեսնել, իբրեւ հակադիր « Այր և
միոյն » և այսպէս յաջեւ է « Ամնծուցաց ամնի ա-
րանց » բանաձեւին, Բայց արի տես որ հենց այդ « Հե-
տեւակ »-ի միջամտութեան կորցնել առիտն է պատմու-
թեամ հիւստատարչաւորութիւնը, Բացառեմն առանձն
Փարպեցու այդ ցիգեցիկ և նկարագրական գրուածք մէջ,
Բէ՛ ըստ պատմութեան և Բէ՛ ըստ տեղի ունեցած
ամցքին « Հետեւակ » զօրք չէր կարող բնաւ գոյութիւն
ունենալ իբրեւ հակադիր « Այր և միոյն » և, ի պատ-
մութենէ յայտնի է ըսողինք վաճանի երեսնամեայ աղբա-
սամբանակն կորիւր. բայց նա կորսնիքի մէջ հանդէս է
գաւելն իբրեւ և փոխառական իմաստան և և միշտ իւր
գնդի իսկ ծնողով կուտէ են կամ ծնողի վերայ մազա-
պարծ պրեւն են։ Ոչ մի տեղ հետեւակ չէ յիշուած. Նոյն
իսկ կարելի է հաստատել որ Արարչային կուրց յետոյ,
Հայց չեն ունեցել հետեւակ զօրք, որը պատճում էր Թա-
գաւորի հաշուով և միայն վարչանման պատերազմին կրօ-
նական եռանդն հաւաքեց 60,000 քաւմեր, քիչելու հայ-
րենեաց բաղդը Տգմուտի ամբիկ վրայ։ Տարբարող Ա-
ստաւորի գաւընեցիկութենց յետոյ, ըստ Տերեւոյ, և Ա-
մննայի ալրուծին ի ծնուն մախարարաց առաջ-
մորդը ի պատերազմին և, եւ ուրիշ կեղծ չէր կրնար
լինել, փասն զի զնուորական կուտէն « Այր և միոյն »
է իբրեւ ամբնակամ մի արուեստ իմաստով մշակուած
էր նախարարական Ոստանի և Աղբաւ տնորն մէջ. ու-
րով ի զգու պատերազմին « Այր և միոյն » նոցա կազմում
էին, իսկ « Հետեւակ » ամսիկ դասը։ Վաճան և իւրքն
նախարարական և աղբաւ տանէ մարդիկ էին, և Բէ՛ կային
են աննշան դասաւորաբը, բայց քաւ մարդիկ որք յարել
էին և ապագամբներին և նոցա եւս միաւոր էին, և ոչ
մի « Հետեւակ » չէր արի փոքրիկ գնդի մէջ, Նա մա-
նաւորել ներկայ պարագային մէջ, երբ ամեն վերա-
դառնում է Նիխորոյ բանակացութենց յետոյ և Նի-
խոր ինքնին ինչորում է Պղպոճը համար և Արմազել զՀայ
այր և մի « անդ », Վաճան ուրեմն իւր միաւոր զմիգով

հասնում է գետի կեղբորը, բոլորն և առոյժ և քաւմակ է
մարդիկ. բայց չեն կարող մեծացած և կատարի գետը
անցնել, և ոմանք մնալալործութեամբ փորձելով տն-
ցնել, հաղի խեղդուկէն ապտառելով յետ կը դառնան
Եթէ « Հետեւակ » զօրք կզաւ լինէր չեն, անպատեա-
ն Փարպեցին կ'աւելցնէր և այր և միոյն անյայտող փոր-
ւը, մեծ տարակարգի մէջ զգնէ աննշան և անմէկ և հե-
տեւակ զօրքը ։ որք և Այր և միոյն ։ օգնութեամբ Թե-
ւոն կարեւորեալ անկախմով կարել անցնել այս կողմը։
Եթէ չէ սասած, արեւն չէար « Հետեւակ » զօրք։

Փարպեցին մի քանի տողերի մէջ պատմութեան
Թեւոն կարելով՝ կ'անցնի խորհրդատութեան, շեշտելով
Բէ՛ Ի՛նչ արդինքն ունեցաւ Վաճանի կենդանի և մեծ
հաւաքը, կենսատու սուրբ Խաչի նշանը՝ Բէ՛ ժողովրդի
և Թե՛ իւր այր և միոյ վրայ։ Դրաւորայ կատարութեան
հանդիսատես ժողովուրդը ին կերպ եւելկարացած և հո-
գգրաման վիճակի մէջ՝ հապարաւոր զոճիք տուել էին
ամնիցին միաւոր կամ հետեւակ գետը անցողներինց
որի բուռն հոսանքից ընկերի էին խոզմեղական առա-
միկ միաւոր և հետեւակ լեզգոմները. այժմ սերտ ա-
ռած Թուրքսերը և տկար մարդիկ Վաճանի օրինակէն
աներկիւղ, « ամննայն. ամնիգովութեամբ » անց ու
դարձ կ'անեն ։ զիստ ըստ կամի « Իբր ընդ յոյժ
տեղի ծամմաղ »։ Այն այս րանս Փարպեցին կուտւ
է « Նշան մեծ յայտնի » - ինչով « և որ և (մեղեւ անգամ)
ամնոյժ անմարդ արանց լինէր անցանել զիստ ըստ
կամի »։ Իսկ Վաճանի ետեւից և ամենայն անհղա-
թեամբ անցնող « անոյժ և քաւմակ » Այր և միոյն
վերայ ի՛նչ ապարդուութիւն Թողեց Վաճանի քաւմարաւո-
րինն, արդեօ չին զիցաղ՝ մը հետ համեմատեց նրան.
Այ՛, Փարպեցու խօսքերից կարելի է հետեւեալ տա-
մարտեօքն իր զուգակցութիւն, որը Այր ու միոյն
է գետը ամննիցն զվիճի. նոցա Խրաւոր հապարա-
թեամբ նկատում են յանմին Վաճանի իբրեւ նոր սնն
Յետու, որ ընտարի ժողովուրդը անցուց Գորգանանէն.
որովհետեւ Վաճան ճեղքելով ամենի գետը, և լինէր
նշան « Այր և միոյն », որը նա Աստուծոյ կամեով պիտի
փրկէ զՀայս Պարսեց գերութենէն։ Այս համեմատութիւնն
աւելի որոշ և պարզ փակացնելու համար, հարկ համա-
րիւ է մէջ ամեն Փարպեցու պարբերութիւնն արա-
գրելով սեւալ կիտաւորութիւնը.

« Եւ լինէր այս Ոշան մեծ՝ յայտնի (ամենեցուն),
որ և (մեղեւ անգամ) ամնոյժ կամացի արամց լինէր
անցանել զիստ ըստ կամի. (Ինչակէտ) և ամենայն այր
և միոյն՝ (բուժ) ի հեմարան հինաւորել հիւստոյն
քաւ զօրավորին Հայոց վաճանից՝ լինէր Ոշան. (մե-
ղակէտ) որպէս Խարսէլեան ժողովուրդն (բուժ հար-
կար լէր) յանցանելն իբրեանց ընդ Գորգանան ։ (Փարպ-
ւէ 171. տող 24),

Արդ այս մեծ մէջ Պաշար Փարպեցուն խօսքերը,
ըստ մեզ բամբողջապէս տրամաբանական է, զուգակցու-
թիւնն անփոփոխ է. Երասի և Գորգանան, Վաճան և
Յետու, Այր և միոյն Հայոց ընդ անոյժ կանացի արանց, և
Խրաւորի ժողովուրդն յոր ընդ այր ու միոյն կային և
600,000 արք։ Այստեղեան յուսում որ պատասխանի ընդ-
դիմախօս խորապէս ծանուցում լինի որ տառեց ամենեւե-
լաց անիք արանց և ուղղագրութեան Փարպեցու՝ յիշեալ
խօսքերի մէջ կայ և ի տրամաբանութիւն և հիւսա-
սարակչութիւն համեմատութեան երկու կեղծո-
մեքում մէջ ։ Հետեւակն ծ դարու զպրոցին աշա-
կերտած Փարպեցին ոչ մի կեղծիւ դրած չի կրնար լի-
նել և անմեղապա անմի արանց՝ աշ ի՛նչ ինչպէս են.

1. (Ի փակագծի դիտել տանք պատասխան ընդդիմա-
խօսին, որ միոյժ քրդերն քնանիլ, իբրեւ ամական
միոյ մի տեսակի յատուկութիւն ցոյց կու տայ և հաղիւ

թագրուած է և անպատճառ Հետեւեալ քառ մը գտնել, իբրեւ զօրք, Փարպեցիին կը գրէր անշուշտ և Հետեւեալ զորաց ք (կամ անժողովաց անձի զօրաց) և ոչ թէ արանց, որպէս ամենայն մարդ՝ որ է զինուոր, Նոյն իսկ Փարպեցւոյ կրկին մասի թաժանելը, հրաշքի արդիւնքն արդէն ցոյց կու տայ որ և դիւրեւ ըստ կամի և անցողիկները զինուոր չեն, այլ ժողովուրդը՝:

Հ. ԳՈՐԻՍԻԼ ՆԱԶԱՊԵՏԱՆ

الحرى و مقامة

ՀԱՐԻՐԻՆ ԵՒ ԻՐԵՆ ՄԱԳԱՄԱՍԹԸ

1. Անմարկ մը Արար մատնեալգրութեամ և Հա. րիբի դարում. — 2. Հարիբիին կենսագրութիւնը. — 3. Իր Մագամասթը. — 4. Իրիւմ ուրիշ գրութիւնները :

Արարերէնի նման չկայ ուրիշ լեզու մը, որ այնչափ ընդարձակ ծաւալում ունեցած ըլլայ: Լատինը խօսուեցաւ կամպանիայէ մինչեւ Բրիտանական կղզիները, Հոնոսէն մինչեւ Ալլաքը, Յունարէնը ճամբորդեց Սիկիլիայէն մինչեւ Տիգրիս գետը, սեւ ծովէն մինչեւ Ապիսինիա. այլ Արարերէնը իրեն անյազ ընդլայնումովը, ընդգրկեց Սպանիա, Ափրիկէէն մինչեւ Հասարակածը, տիրեց արեւմտեան Ասիոյ մինչեւ Թիպէղի սահմանները, և արեւելեանին՝ մինչեւ Քազա ու Ռուսաստան: Արա-

իշխանական տներն ունին կամ լաւ Հարուստ տները, որոնց ատուծախի ժամանակ վկայակամով պիտի Հասարակածն նրանց Սժոյզ լինեն. Ե՛վ կու տար Վազանին այդքան Սժոյզ որով դրալ նստէին իր բոլոր գնդուորները և ի միջի այլոց ... մեր քննադատները, Բաց աստի դասական ոճն չի Հանդուրժեր որ Սժոյզի և ծիւղ վերայ Հնճած երկու ժառողական «ԱՍ»ներ իբրտու ետեւից արշաւեն ոտնակոխ անելով մարդկանց և նրանց լեզուական ճաշակը: Եթէ Փարպիցու և Հետեւեալ աները յանկարծ ճամբու վրա և անժողովաց անձի արանց չի՝ նման մի Հայկազունութեան Հանդիպէին, իսկոյն Նոյնգնեի վրայ նստած կը փութէին այնքան Հոսապ տաքանալով, որ բարձրացած փռչող ամպերի մէջ կը Ժաճեալէին և մեր ... քննադատի տեսութեանն ընդմէջ:

1. Հնճարանիս կրիցադոյն անդամներէն մին դիտել տուաւ վերոյիշեալ ընթերցման նկատմամբ՝ Թէ ի՞նչ հարկ կայ Առ ոյժը սրբաբեր. և Որ և առ ոյժ կանացի արանց դիտաւ. լինել անցանել ք այսինքն և Նոյն իսկ կանացի մարդկանց ոյժիմ ճամբար դիտել իր անցնել, անոնց և ոյժմ անցած բաւական էր», այլն: Ճ.

բերէնը, որ Սեմական ընտանեաց լայն ճիւղերէն մին է, ունի իր առանձին յատկութիւնները, շարադրութեան պարզութիւն, արմատներու ճոխութիւն, Հոմանիշներու բազմութիւն, անհամար ձեւ և ոճը բանից:

Կլիմային ազդեցութիւնը՝ արեգական սիւրբիկ երկիրներու վրայ, ինչպէս Արարիոյ, ուր մարդս առանց աշխատութեան գտնելով իր նիւթական նեցուկը՝ կրնայ ինքզինքը մտածութեանց տալ տոչորոզ երկրների տակ, ուր զգացման զրգումը արագ կը ծաւալի և աւելի պարզ կը յայտնուին հոգւոյ ու զգայարանաց կապերը, ներդաշնակ և կտրուկ քացայտութեանց ձեռքով, կենաց այս պայմանները, քնական և քնածին Հակամիտութիւն մը սահմանեցին արարացւոց Համար բանաստեղծութիւնը, Նախնական շրջաններէն հասած են մեզի արարացւոց քնարի երգերէն Հատերը, որոնց մէջ գլխաւորներն են Գուսիտները¹, և Մոսալլուգս² ըսուած բանաստեղծական Հատուածները:

Արար լեզուն, որ Հատ յարմար է տաղաչափական գրութեանց՝ իրեն Հոմանիշներով և ներդաշնակ առողանութեամբ, հաւասարապէս յարմար է նաեւ արձակ գրութեանց, և մասնաւորապէս Բանգրադր յարձր արձակ գրութեանց, որ և տաղաչափական գրութեանց ալ Հատ մերձաւոր են³. և այս տեսակ գրութեամբ առաջին

2. Արարական տաղաչափական հին ձեւերէն մին է. Համասոս և կտրուկ ոտանաւորը կ'ըստի Գուսիտու, որ եօթն կամ տասը տողերէ պակաս չ'ըլլար: Առաջին Գուսիտները գրեց Մուսալլալ՝ Ե. դարուն մեր թուականին:

3. Մուսալլազա(չ) անա (կախում) Մահմադականութենէ առաջ ամենահին բանաստեղծութիւններն են, կախումը կոչուած են Մեքքէի Գապէ տաճարին մէջ կախուած ըլլալուն համար, վասն զի ինչպէս յունաց՝ այսպէս և արաբացւոց մէջ Գապէ տաճարին մէջ կը պահուէին բանաստեղծները. կ'ըստի նաեւ Թէ Մուսալլազաները ոսկի մեղանով գրուած էին: Մուսալլազաները եօթ Հատ են:

4. Արարական գրականութեան մէջ այս մեծ գործ ճաճութիւնը գոյութիւն ունի նաեւ Հայոց մէջ. Ս. Ներսէս Համբարձումցւոյ ճառերէն և աղօթքներէն ոմանց ար-